

Opšti komentar člana 12 Konvencije o pravima osoba s invaliditetom

Komitet za prava osoba s invaliditetom UN-a

Pred vama je prvi prevod na srpski dokumenta, koji je 11. aprila 2014. objavio Komitet za prava osoba s invaliditetom UN-a. Ovaj dokument autoritativno potvrđuje član 12 Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom, koji predviđa da su osobe s invaliditetom JEDNAKE s drugim ljudima.

Iako na prvi pogled deluje da se ovaj stav podrazumeva, ovaj dokument je od velike važnosti, jer će poslužiti kao oslonac za razbijanje ukorenjenih predrasuda zacementiranih diskriminatorским zakonskim rešenjima većine država sveta. Takođe se očekuje da će izvršiti veliki uticaj na praksu Evropskog suda.

ČLAN 12 – JEDNAKO PRIZNAVANJE PRED ZAKONOM

I Uvod

- 1.** Jednakost pred zakonom je osnovni opšti princip zaštite ljudskih prava i neophodna je za korišćenje ostalih ljudskih prava. Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima i Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima izričito garantuju pravo na jednakost pred zakonom. Član 12 Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom bliže opisuje sadržaj ovog građanskog prava, fokusirajući se na oblasti u kojima se ljudima sa invaliditetom tradicionalno uskraćuje ovo pravo. Član 12 ne propisuje dodatna prava za ljude sa invaliditetom; on jednostavno opisuje specifične elemente koje su države ugovornice dužne da uzmu u obzir kako bi obezbedile pravo na jednakost pred zakonom za ljude sa invaliditetom, ravnopravno sa drugima.
- 2.** S obzirom na značaj ovog člana, Komitet je omogućio interaktivne forume za diskusiju o poslovnoj sposobnosti. Iz veoma korisne razmene mišljenja o odredbama člana 12 od strane eksperata, država ugovornica, organizacija osoba sa invaliditetom, nevladinih organizacija, ugovornih nadzornih tela, nacionalnih institucija za ljudska prava i agencija Ujedinjenih nacija, Komitet je odlučio da je neophodno obezbediti dalje smernice u formi opšteg komentara.
- 3.** Na osnovu inicijalnih izveštaja različitih država ugovornica koje je do sada razmotrio, Komitet primećuje da postoji opšti nesporazum o tačnom obimu obaveza država ugovornica po članu 12 Konvencije. Zaista, došlo je do opšteg propusta da se razume da model invaliditeta zasnovan na ljudskim pravima podrazumeva zamenu paradigme zamenskog odlučivanja onom koja se bazira na odlučivanju uz podršku. Cilj ovog opšteg komentara jeste da se istraže opšte obaveze koje proizlaze iz različitih delova člana 12.

4. Ovaj opšti komentar sadrži tumačenje člana 12 koje se zasniva na opštim principima Konvencije, kako je naznačeno u članu 3, naime:

poštovanje urođenog dostojanstva;

individualna samostalnost uključujući slobodu vlastitog izbora i nezavisnost osoba;
zabrana diskriminacije;

puno i efikasno učešće i uključivanje u društvo;

uvažavanje razlika i prihvatanje osoba sa invaliditetom kao dela ljudske raznolikosti i čovečanstva;

jednake mogućnosti;

pristupačnost;

ravnopravnost žena i muškaraca;

uvažavanje razvojnih sposobnosti dece sa invaliditetom

kao i poštovanje prava dece sa invaliditetom na očuvanje svog identiteta.

5. Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima, Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, kao i Konvencija o pravima osoba sa invaliditetom, posebno navode da je pravo na jednako priznavanje pred zakonom „svuda“ na snazi. Drugim rečima, ne postoje okolnosti dopuštene međunarodnim pravom o ljudskim pravima u kojima bi osoba mogla biti lišena prava na to da bude pred zakonom priznata kao osoba ili u kojima bi joj to pravo moglo biti ograničeno. Ovo potvrđuje član 4, stav 2 Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima, u kome se iznosi da odstupanje od ovog prava nije dozvoljeno, čak ni u trenucima javne opasnosti.

Iako ekvivalentna zabrana odstupanja od prava na jednako priznavanje pred zakonom u Konvenciji o pravima osoba sa invaliditetom nije izričito navedena, odredba Međunarodnog pakta pokriva ovakvu zaštitu posredstvom člana 4, stav 4 Konvencije, koji propisuje da odredbe Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom ne odstupaju od postojećeg međunarodnog prava.

6. Pravo na jednakost pred zakonom takođe se razmatra i u drugim ključnim međunarodnim i regionalnim ugovorima o ljudskim pravima. Član 15 Konvencije o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena garantuje ženama jednakost pred zakonom i zahteva priznavanje poslovne sposobnosti žena ravnopravno sa muškarcima, uključujući i onu koja se odnosi na zaključivanje ugovora, upravljanje imovinom i ostvarivanje njihovih prava u pravnom sistemu. Član 3 Afričke povelje o ljudskim pravima i pravima naroda propisuje pravo svake osobe na jednakost pred zakonom i na uživanje jednake zakonske zaštite. Član 3 Američke konvencije o ljudskim pravima sadrži pravo na pravni subjektivitet kao i pravo svake osobe da bude prepoznata pred zakonom .

7. Države ugovornice moraju celovito ispitati sve pravne oblasti kako bi osigurale da pravo osoba sa invaliditetom na poslovnu sposobnost nije ograničeno neravnopravno sa drugima. Tokom istorije, osobama sa invaliditetom uskraćivano je pravo na poslovnu sposobnost u mnogim oblastima, na diskriminatoran način, pod režimima zamenskog odlučivanja kao što su starateljstvo (guardianship), tutorstvo

(conservatorship), i zakoni o mentalnom zdravlju koji dozvoljavaju prinudno lečenje. Ove prakse moraju biti ukinute kako bi se obezbedilo da osobama sa invaliditetom bude vraćena puna poslovna sposobnost, ravnopravno sa drugima.

8. Član 12 Konvencije potvrđuje da sve osobe sa invaliditetom imaju punu poslovnu sposobnost. Poslovna sposobnost uskraćivana je tokom istorije na osnovu predrasuda mnogim grupama, uključujući žene (naročito po sklapanju braka) i etničke manjine. Međutim, osobe sa invaliditetom ostaju grupa kojoj se poslovna sposobnost najčešće uskraćuje u pravnim sistemima širom sveta. Pravo na jednako priznavanje pred zakonom podrazumeva da je poslovna sposobnost univerzalno svojstvo urođeno svim ljudima na osnovu toga što su ljudi, i da se mora priznati i ljudima sa invaliditetom, ravnopravno sa drugima.

Poslovna sposobnost neophodna je za korišćenje građanskih, političkih, ekonomskih, društvenih i kulturnih prava. Ona postaje naročito značajna za ljude sa invaliditetom kada treba da donose suštinske odluke koje se tiču njihovog zdravlja, obrazovanja i posla. (Oduzimanje poslovne sposobnosti osobama sa invaliditetom vodilo je, u mnogim slučajevima, uskraćivanju mnogih temeljnih prava, uključujući pravo glasa, pravo na sklapanje braka i zasnivanje porodice, reproduktivna prava, roditeljska prava, pravo na davanje pristanka na intimne odnose i medicinsko lečenje, i pravo na slobodu.)

9. Sve osobe sa invaliditetom, uključujući one sa fizičkim, mentalnim, intelektualnim ili senzornim oštećenjima, mogu biti pogođene uskraćivanjem poslovne sposobnosti i zamenskim odlučivanjem. Međutim, osobe sa kognitivnim ili psihosocijalnim invaliditetom su bile, i nastavljaju da budu, nesrazmerno pogođene režimima zamenskog odlučivanja i uskraćivanjem poslovne sposobnosti. Komitet ponovo potvrđuje da status osobe kao osobe sa invaliditetom, kao ni postojanje oštećenja (uključujući fizičko ili senzorno oštećenje), nikada ne sme predstavljati osnov za uskraćivanje poslovne sposobnosti ili bilo kog prava koje je predviđeno članom 12. Svaka praksa koja prema svojoj svrsi ili dejstvu dovodi do povrede člana 12 mora biti ukinuta, kako bi se obezbedilo da se osobama sa invaliditetom povrati puna poslovna sposobnost, ravnopravno sa drugima.

9bis. Ovaj Opšti komentar odnosi se, pre svega, na normativni sadržaj člana 12 i obaveze država koje iz njega proističu. Komitet će nastaviti sa radom u ovoj oblasti i pružiti dalji detaljni opis prava i obaveza iz člana 12 u svojim budućim završnim napomenama, opštim komentarima i ostalim radovima.

II Normativni sadržaj člana 12

Član 12, stav 1

10. Član 12, stav 1 potvrđuje pravo osoba sa invaliditetom da budu priznate kao osobe pred zakonom. Ovim se garantuje poštovanje svakog ljudskog bića kao osobe

koja poseduje pravni subjektivitet (legal personality), što je preduslov za priznavanje poslovne sposobnosti.

Član 12, stav 2

11. Član 12, stav 2 priznaje da ljudi sa invaliditetom uživaju poslovnu sposobnost ravnopravno sa drugima u svim oblastima života. Poslovna sposobnost obuhvata sposobnost da se bude nosilac prava, i da se deluje u skladu sa zakonom. Poslovna sposobnost da se bude nosilac prava daje osobi pravo na punu zaštitu njegovih ili njenih prava od strane pravnog sistema. Poslovna sposobnost da se deluje u skladu sa zakonom priznaje osobu kao činioca sposobnog da učestvuje u poslovima, i uopšte, da stvara, menja ili ukida pravne odnose. Pravo da se bude priznat kao pravni činilac predviđeno je članom 12, stav 5 Konvencije, koji navodi dužnost država ugovornica da *preduzmu sve odgovarajuće i efikasne mere kako bi se osobama sa invaliditetom obezbedila jednaka prava da budu vlasnici imovine ili da je nasleđuju, da kontrolišu svoje finansije i da imaju ravnopravan pristup bankarskim kreditima, hipotekarnim zajmovima i drugim oblicima finansijskog kreditiranja, kao i da osobe sa invaliditetom ne budu lišene svoje imovine nečijom samovoljom.*

12. Poslovna sposobnost i mentalna sposobnost različiti su pojmovi. Poslovna sposobnost je mogućnost jednog lica da bude nosilac prava i obaveza (pravna sposobnost – legal standing), i da koristi ova prava i obaveze (pravno delovanje – legal agency). Ovo je ključno za postizanje suštinskog učešća u društvu. Mentalna sposobnost odnosi se na veštine donošenja odluka, koje prirodno variraju od osobe do osobe i mogu biti različite za datu osobu u zavisnosti od mnogih faktora, uključujući faktore sredine i društvene faktore.

U prošlosti, pravni instrumenti poput Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima (član 6), Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima (član 16), i Konvencije o eliminisanju svih oblika diskriminisanja žena (član 15) nisu precizirali razliku između mentalne i poslovne sposobnosti. Konvencija o pravima osoba sa invaliditetom (član 12) sada jasno naglašava da 'slaboumnost' i druge diskriminatorne etikete nisu legitiman razlog za uskraćivanje poslovne sposobnosti (pravne i sposobnosti pravnog delovanja). U skladu sa članom 12 Konvencije, pretpostavljeni ili stvarni nedostaci u mentalnim sposobnostima ne smeju biti korišćeni kao opravdanje za oduzimanje poslovne sposobnosti.

12bis. Poslovna sposobnost je urođeno pravo svih ljudi, uključujući osobe sa invaliditetom. Kao što je primećeno, ona sadrži dve komponente. Prva je pravna sposobnost tj. mogućnost da se poseduju prava, da se bude priznat kao pravni subjekt pred zakonom. Ovo može uključivati, na primer, posedovanje krštenice, traženje medicinske pomoći, upis u birački spisak, ili podnošenje prijave za pasoš. Druga komponenta je pravno delovanje tj. sposobnost da se koristi pravima, i da radnje preduzete u tu svrhu budu pravno priznate. Upravo ova komponenta često biva oduzimana ili umanjivana osobama sa invaliditetom. Na primer, zakoni mogu dozvoljavati osobama sa invaliditetom da poseduju imovinu, ali ne uvažavaju uvek

njihove postupke koji se tiču kupovine ili prodaje imovine. Poslovna sposobnost znači da svi ljudi, uključujući osobe sa invaliditetom, poseduju pravnu sposobnost i sposobnost pravnog delovanja prosto usled toga što su ljudi. Prema tome, obe navedene komponente poslovne sposobnosti moraju biti priznate kako bi pravo na poslovnu sposobnost osoba sa invaliditetom bilo ostvareno; one se ne mogu razdvajati.

Pojam mentalne sposobnosti je veoma kontroverzan sam po sebi. On nije, kao što se uobičajeno predstavlja, objektivni, naučni i prirodni fenomen. Mentalna sposobnost zavisi od socijalnog i političkog konteksta, isto kao i discipline, profesije i prakse koje igraju dominantnu ulogu u procenivanju mentalne sposobnosti.

13. U većini izveštaja država ugovornica koje je Komitet do sada razmatrao, pojmovi mentalne i poslovne sposobnosti bili su na takav način isprepletani da, ako se smatra da osoba ima umanjenu sposobnost odlučivanja, često usled kognitivnih ili psihosocijalnih smetnji, njegova ili njena poslovna sposobnost da donese određenu odluku biva zbog toga ukinuta. Ova odluka donosi se jednostavno na osnovu dijagnoze oštećenja (pristup zasnovan na statusu), ili ukoliko osoba donosi odluku za koju se smatra da ima negativne posledice (pristup zasnovan na ishodu), ili ukoliko se njene veštine odlučivanja smatraju manjkavima (funkcionalni pristup).

Funkcionalnim pristupom pokušava se proceniti mentalna sposobnost i u skladu sa tim oduzeti poslovna sposobnost (često s obzirom na to da li je osoba u stanju da razume prirodu i posledice odluke i/ili da li ona/on može upotrebiti i proceniti relevantne informacije.) Funkcionalni pristup je pogrešan iz dva razloga. Prvo, on se diskriminatorno primenjuje na ljude sa invaliditetom. Drugo, on pretpostavlja da se može precizno proceniti rad ljudskog uma i onda poništiti suštinsko ljudsko pravo – pravo na jednako priznavanje pred zakonom – kada pojedinac ne prođe procenu. Kod svih ovih pristupa, invaliditet i veština odlučivanja osobe uzimaju se kao legitimni osnov za oduzimanje njegove ili njene poslovne sposobnosti i snižavanje njegovog ili njenog statusa pred zakonom. Član 12 ne dozvoljava takvo diskriminatorno lišavanje poslovne sposobnosti, već zahteva pružanje podrške u ostvarivanju poslovne sposobnosti.

Član 12, stav 3

14. Članom 12, stav 3, priznaje se da države imaju obavezu da obezbede pristup podršci u ostvarivanju poslovne sposobnosti osoba sa invaliditetom. Države ugovornice moraju se uzdržati od lišavanja osoba sa invaliditetom njihove poslovne sposobnosti, i umesto toga moraju osobama sa invaliditetom omogućiti pristup podršci koja im može biti neophodna za donošenje odluka koje proizvode pravno dejstvo.

15. Podrška u ostvarivanju poslovne sposobnosti mora uvažavati prava, volju i sklonosti osoba sa invaliditetom i nikada ne sme da se pretvori u zamensko odlučivanje. Član 12, stav 3 ne određuje kakav treba da bude oblik podrške. „Podrška“ je širok pojam koji obuhvata kako neformalne, tako i formalne aranžmane

podrške, različitih vrsta i intenziteta. Na primer, osobe sa invaliditetom mogu izabrati jednu ili više osoba od poverenja da im pomažu u ostvarivanju njihove poslovne sposobnosti za određene vrste odluka, ili mogu potražiti druge oblike podrške, kao što su uzajamna podrška (peer support), zastupanje (uključujući podršku za samozastupanje), ili pomoć u komunikaciji. Podrška osobama sa invaliditetom u ostvarivanju njihove poslovne sposobnosti može uključivati mere koje se odnose na univerzalni dizajn i pristupačnost – što zahteva od privatnih i javnih aktera, kao što su banke i finansijske institucije, da obezbede razumljive informacije, ili obezbeđivanje profesionalnog tumačenja znakovnog jezika – kako bi se osobama sa invaliditetom omogućilo obavljanje pravnih radnji koje su potrebne za otvaranje bankovnog računa, sklapanje ugovora ili obavljanje drugih društvenih poslova. Podrška takođe može predstavljati razvoj i prepoznavanje različitih, nekonvencionalnih metoda komunikacije, naročito za one koji koriste neverbalnu komunikaciju za izražavanje svoje volje i sklonosti.

Za mnoge osobe sa invaliditetom, mogućnost planiranja unapred predstavlja važan oblik podrške, putem koje one mogu da izraze svoju volju i sklonosti koje treba slediti u vreme kada oni ne budu u stanju da saopšte svoje želje drugima. Sve osobe sa invaliditetom imaju pravo da planiraju unapred i treba im omogućiti da to čine ravnopravno sa drugima. Države ugovornice mogu razviti različite oblike mehanizama za planiranje unapred, prilagođene različitim sklonostima, ali sve opcije moraju biti nediskriminatorne. Pojedincu treba obezbediti podršku ukoliko želi da obavi proces planiranja unapred. Trenutak u kome unapred data uputstva stupaju na snagu (i prestaju da važe) treba da odredi osoba u tekstu uputstva i ne bi trebalo da bude utemeljen na proceni da osobi nedostaje mentalna sposobnost.

16. Vrsta i intenzitet podrške koju treba obezbediti značajno će se razlikovati od jedne do druge osobe usled razlika između osoba sa invaliditetom. Ovo je u skladu sa članom 3 (d), koji predviđa *uvažavanje razlika i prihvatanje osoba sa invaliditetom kao dela ljudske raznolikosti i čovečanstva* kao opšti princip Konvncije. U bilo koje vreme, uključujući i krizne situacije, individualna autonomija i sposobnost osoba sa invaliditetom da donose odluke mora se poštovati.

17. Neke osobe sa invaliditetom zahtevaju samo priznavanje svog prava na poslovnu sposobnost ravnopravno sa drugima u skladu sa članom 12, stav 2, i ne moraju želiti da ostvaruju svoje pravo na podršku na način uređen članom 12, stav 3.

Član 12, stav 4

18. Član 12, stav 4 okvirno navodi mere zaštite koje moraju biti prisutne u sistemu podrške u ostvarivanju poslovne sposobnosti. Član 12, stav 4 mora se čitati zajedno sa ostatkom člana 12 i celokupne Konvencije. Njime se zahteva da države ugovornice stvore odgovarajuće i efikasne mere zaštite za ostvarivanje poslovne sposobnosti. Primarna svrha ovih mera zaštite mora biti da se obezbedi poštovanje

prava, volje i sklonosti osobe. Kako bi se ovo postiglo, mere zaštite moraju obezbediti zaštitu od zloupotrebe, ravnopravno sa drugima.

18bis. Ukoliko, nakon značajnih napora, nije moguće utvrditi volju i sklonosti pojedinca, 'najbolje tumačenje volje i sklonosti' mora zameniti odluke zasnovane na 'najboljim interesima'. Ovim se poštuju prava, volja i sklonosti pojedinca, u skladu sa članom 12 (4). Princip 'najboljeg interesa' nije mera zaštite saglasna sa članom 12 u pogledu odraslih osoba. Paradigma 'volje i sklonosti' mora zameniti paradigmu 'najboljih interesa', kako bi se obezbedilo da osobe sa invaliditetom uživaju pravo na poslovnu sposobnost ravnopravno sa drugima.

18ter. Svi ljudi su pod rizikom od 'neprimerenog uticaja', pa ipak, ovaj rizik može biti izraženiji kod onih koji se oslanjaju na podršku drugih prilikom donošenja odluke. Neprimereni uticaj prepoznaje se tamo gde kvalitet interakcije između osobe koja pruža podršku i osobe koja prima podršku odaje znakove straha, agresije, pretnji, prevare ili manipulacije. Mere zaštite za ostvarivanje poslovne sposobnosti moraju obuhvatiti zaštitu od neprimerenog uticaja – međutim, ta zaštita mora takođe poštovati prava, volju i sklonosti osobe, uključujući i pravo na rizik i greške.

Član 12, stav 5

19. Član 12, stav 5 obavezuje države ugovornice da preduzmu mere – uključujući zakonodavne, administrativne, sudske i druge praktične mere – da obezbede prava osoba sa invaliditetom u pogledu finansijskih i ekonomskih poslova, ravnopravno sa drugima. Pristup finansiranjima i imovini tradicionalno je uskraćivan osobama sa invaliditetom na osnovu medicinskog modela invaliditeta. Ovaj pristup uskraćivanja poslovne sposobnosti osobama sa invaliditetom u finansijskim pitanjima mora biti zamenjen podrškom za ostvarivanje poslovne sposobnosti, u skladu sa članom 12, stav 3. Isto kao što pol ne sme biti korišćen kao osnova za diskriminaciju u oblastima finansija i imovine,¹ ne sme biti korišćen ni invaliditet.

III Obaveze država ugovornica

20. Države ugovornice imaju obavezu da poštuju, štite i ispunjavaju prava osoba sa bilo kojom vrstom invaliditeta na jednako priznavanje pred zakonom. U tom smislu, države ugovornice treba da se uzdrže od svake radnje koja lišava osobe sa invaliditetom prava na jednako priznavanje pred zakonom. Države ugovornice treba da preduzmu radnje u cilju sprečavanja nedržavnih aktera i privatnih lica da ometaju sposobnost osoba sa invaliditetom da ostvaruju i uživaju svoja ljudska prava, uključujući pravo na poslovnu sposobnost. Jedan od ciljeva podrške u ostvarivanju poslovne sposobnosti jeste izgradnja samopouzdanja i veština osoba sa invaliditetom, kako bi u budućnosti mogle ostvarivati svoju poslovnu sposobnost sa manjom podrškom, ako tako žele. Države ugovornice imaju obavezu da obezbede

¹ Videti Konvenciju o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena, član 13 (b).

obuku za osobe koje primaju podršku, tako da one mogu odlučiti kada je im potrebno manje podrške ili kada im podrška više nije potrebna u ostvarivanju njihove poslovne sposobnosti.

21. Kako bi se u potpunosti priznala „univerzalna poslovna sposobnost“, koja podrazumeva da sve osobe (bez obzira na invaliditet ili sposobnost donošenja odluka) urođeno poseduju poslovnu sposobnost, države ugovornice moraju ukinuti oduzimanja poslovne sposobnosti prema svojoj svrsi ili dejstvu diskriminacije po osnovu invaliditeta.²

22. U svojim završnim napomenama u vezi sa članom 12, Komitet za prava osoba sa invaliditetom je u više navrata isticao da države ugovornice kojih se to tiče moraju *preispitati zakone koji dozvoljavaju starateljstvo i povereništvo i preduzeti radnje kako bi razvili zakone i politike koji će zameniti režime zamenskog odlučivanja odlučivanjem uz podršku, koje poštuju autonomiju osobe, njenu volju i sklonosti.*

23. Režimi zamenskog odlučivanja mogu poprimiti mnoge različite oblike, uključujući potpuno starateljstvo, sudske zabrane i delimično starateljstvo. Pa ipak, ovi režimi imaju određene zajedničke osobine: mogu se definisati kao sistemi u kojima se:

(i) osobi oduzima poslovna sposobnost, makar i u pogledu samo jedne odluke, (ii) neko drugi, ko nije osoba o kojoj je reč, može odrediti zamenskog donosioca odluka, i to može učiniti suprotno volji te osobe, ili (iii) svaka odluka koju donosi zamenski donosilac odluka zasnovana je na onome za šta se smatra da je objektivno „najbolji interes“ osobe o kojoj je reč, nasuprot zasnovanosti na volji i sklonostima te osobe.

24. Obaveza država ugovornica da zameni režime zamenskog odlučivanja odlučivanjem uz podršku zahteva kako ukidanje režima zamenskog odlučivanja, tako i razvijanje alternativnog odlučivanja uz podršku. Razvijanje sistema odlučivanja uz podršku istovremeno sa nastavkom korišćenja zamenskog odlučivanja nije dovoljno za poštovanje člana 12. Konvencije.

25. Režim odlučivanja uz podršku obuhvata raznovrsne mogućnosti podrške koje daju primat volji i sklonostima osobe i poštuju standarde ljudskih prava. On treba da obezbedi zaštitu svih prava, uključujući ona koja su u vezi sa autonomijom (pravo na poslovnu sposobnost, pravo na jednako priznavanje pred zakonom, pravo izbora mesta stanovanja itd) i prava koja su u vezi sa slobodom od zloupotrebe i zlostavljanja (pravo na život, pravo na fizički integritet itd). Nadalje, sistemi odlučivanja uz podršku ne treba preterano da regulišu živote osoba sa invaliditetom. Dok režimi odlučivanja uz podršku mogu poprimiti različite oblike, svi treba da sadrže određene ključne odredbe kako bi osigurali saglasnost sa članom 12 Konvencije, uključujući sledeće:

² Videti Konvenciju o pravima osoba sa invaliditetom, član 2, zajedno sa članom 5.

(a) Odlučivanje uz podršku mora biti dostupno svima. Nivo potreba za podrškom (naročito u slučajevima gde je visok) ne sme biti prepreka dobijanju podrške u odlučivanju;

(b) Svi oblici podrške u ostvarivanju poslovne sposobnosti (uključujući intenzivnije oblike podrške) moraju se zasnivati na volji i sklonostima osobe, a ne na onome što se smatra njegovim ili njenim objektivno najboljim interesom;

(c) Način na koji osoba komunicira ne sme biti prepreka dobijanju podrške u odlučivanju, čak ni u slučajevima gde je ta komunikacija nekonvencionalna, ili razumljiva veoma malom broju ljudi;

(d) Pravno prepoznavanje osoba koje pružaju podršku koje je osoba sa invaliditetom formalno izabrala mora biti dostupno i pristupačno, i država ima obavezu da omogući stvaranje podrške, naročito za ljude koji su izolovani i nemaju pristup podršci koja prirodno postoji u zajednici. To mora uključivati mehanizam pomoću kojeg treće strane proveravaju identitet osobe za podršku, kao i mehanizam pomoću kojeg treće strane mogu osporiti radnje osobe za podršku, ako veruju da ta osoba ne deluje u skladu sa voljom i sklonostima osobe sa invaliditetom;

(e) Da bi države ugovornice ispunile zahteve izložene u članu 12, stav 3 Konvencije, prema kome države ugovornice moraju preduzeti mere da „omoguće pristupačnost“ zahtevane podrške, one moraju obezbediti da podrška bude dostupna po nominalnoj ceni ili besplatno osobama sa invaliditetom, te da nedostatak finansijskih resursa ne bude prepreka pristupu podršci u ostvarivanju poslovne sposobnosti;

(f) Podrška u odlučivanju ne sme se koristiti kao opravdanje ograničavanja ostalih temeljnih prava osoba sa invaliditetom, naročito prava glasa, prava na sklapanje braka (ili civilnog partnerstva) i zasnivanje porodice, reproduktivnih prava, roditeljskih prava, prava na davanje pristanka na intimne odnose i lečenje, kao i prava na slobodu;

(g) Osoba mora imati pravo da odbije podršku i okonča ili promeni odnos sa osobom za podršku u bilo koje vreme;

(h) Moraju se uvesti mere zaštite za sve procese koji se odnose na poslovnu sposobnost i podršku u ostvarivanju poslovne sposobnosti. Cilj mera zaštite je da se obezbedi poštovanje volje i sklonosti osobe;

(i) Pružanje podrške u ostvarivanju poslovne sposobnosti ne treba da zavisi od procena mentalne sposobnosti; novi, nediskriminatorni indikatori potreba za podrškom neophodni su za pružanje podrške u ostvarivanju poslovne sposobnosti.

26. Pravo na jednakost pred zakonom je već dugo priznato kao građansko i političko pravo, sa korenima u Međunarodnom paktu o građanskim i političkim slobodama. Građanska i politička prava postaju obavezna u trenutku ratifikacije, i od država ugovornica se zahteva da preduzmu korake da odmah omoguće njihovo ostvarivanje. Kao takva, prava predviđena članom 12 važe od trenutka ratifikacije i

potrebno je odmah omogućiti njihovo ostvarivanje. Obaveza države da obezbedi pristup podršci za ostvarivanje poslovne sposobnosti iz člana 12(3) je obaveza neophodna za ispunjenje građanskog i političkog prava na jednako priznavanje pred zakonom. Postepena realizacija (član 4, stav 2) ne primenjuje se na član 12. Države ugovornice moraju neposredno po ratifikaciji početi da prave korake prema realizaciji prava iz člana 12. Ovi koraci moraju biti promišljeni, dobro isplanirani, i moraju uključivati konsultacije i smisleno učešće ljudi sa invaliditetom i njihovih organizacija.

IV Odnos sa drugim odredbama Konvencije

27. Priznavanje poslovne sposobnosti neraskidivo je vezano za uživanje mnogih drugih ljudskih prava predviđenih Konvencijom o pravima osoba sa invaliditetom, uključujući, ali se ne ograničavajući na:

pravo na pristup pravdi (član 13),
pravo na slobodu od nedobrovoljnog zadržavanja u ustanovi mentalnog zdravlja i
pravo da se ne bude prisiljen na podvrgavanje psihijatrijskom lečenju (član 14),
pravo na poštovanje fizičkog i mentalnog integriteta (član 17),
pravo na slobodu kretanja i državljanstvo (član 18),
pravo na odluku gde i sa kim će se živeti (član 19),
pravo na slobodu izražavanja (član 21),
pravo na brak i zasnivanje porodice (član 23),
pravo na pristanak na medicinsko lečenje (član 25) i
pravo glasa i kandidovanja na izborima (član 29).

Bez priznavanja osobe kao osobe pred zakonom, sposobnost da se ova prava, kao i mnoga druga prava predviđena Konvencijom, istaknu, koriste i sprovode, značajno je ugrožena.

Član 5: Jednakost i zabrana diskriminacije

28. Kako bi se dostiglo jednako priznavanje pred zakonom, poslovna sposobnost ne sme biti diskriminatorno oduzimana. Članom 5 Konvencije garantuje se jednakost svih osoba pred zakonom, kao i pravo na jednaku zakonsku zaštitu. Njime se izričito zabranjuje bilo kakva diskriminacija na osnovu invaliditeta. Diskriminacija na osnovu invaliditeta definisana je članom 2 Konvencije kao *svaka razlika, isključivanje ili ograničenje na osnovu invaliditeta, što ima za cilj ili efekat narušenja ili poništenja priznavanja, uživanja ili vršenja, ravnopravno sa drugima, svih ljudskih prava i osnovnih sloboda*. Uskraćivanje poslovne sposobnosti koje prema svojoj svrsi ili dejstvu predstavlja ometanje prava osoba sa invaliditetom na jednako priznavanje pred zakonom predstavlja povredu članova 5 i 12 Konvencije. Naravno, država je u mogućnosti da ograniči poslovnu sposobnost osobe na osnovu određenih okolnosti, kao što su bankrotstvo ili osuda za krivično delo. Međutim, pravo na jednako priznavanje pred zakonom i sloboda od diskriminacije zahteva da, kada država oduzima poslovnu sposobnost, to mora biti na jednakim osnovama za sve osobe.

Oduzimanje poslovne sposobnosti ne sme biti zasnovano na ličnim osobinama kao što su pol, rasa ili invaliditet, ili da kao svrhu ili dejstvo ima drugačiji tretman ovakvih osoba.

29. Sloboda od diskriminacije u pogledu priznavanja poslovne sposobnosti uspostavlja autonomiju i uvažava ljudsko dostojanstvo osobe u skladu sa principima obuhvaćenim članom 3 (a) Konvencije. Sloboda izbora najčešće zahteva poslovnu sposobnost. Nezavisnost i autonomija uključuju mogućnost pravnog uvažavanja odluka pojedinca. Potreba za podrškom i razumnim prilagođavanjem u donošenju odluka ne bi se smela koristiti za dovođenje nečije poslovne sposobnosti u pitanje. Uvažavanje razlika i prihvatanje osoba sa invaliditetom kao dela ljudske raznolikosti i čovečanstva (član 3 d) nespojivo je sa dodeljivanjem poslovne sposobnosti na osnovu asimilacije.

30. Nediskriminacija uključuje pravo na razumno prilagođavanje u ostvarivanju poslovne sposobnosti (član 5, stav 3). Razumno prilagođavanje definisano je članom 2 Konvencije kao *neophodno i adekvatno modifikovanje i usklađivanje kojim se ne nameće nesrazmerno, odnosno nepotrebno opterećenje, tamo gde je to u konkretnom slučaju potrebno, kako bi se obezbedilo da osobe sa invaliditetom uživaju, odnosno ostvaruju ravnopravno sa drugima sva ljudska prava i osnovne slobode*. Pravo na razumno prilagođavanje u ostvarivanju poslovne sposobnosti je odvojeno od prava na podršku u ostvarivanju poslovne sposobnosti, i sa njim se dopunjuje. Od država ugovornica se zahteva da sprovedu sve modifikacije i usklađivanja kojima bi se omogućilo osobama sa invaliditetom da ostvaruju svoju poslovnu sposobnost, osim ako je u pitanju nesrazmerno ili nepotrebno opterećenje. Takve modifikacije ili usklađivanja mogu uključivati, ali nisu ograničene na: pristup zgradama od javnog značaja, kao što su sudovi, banke, centri za socijalni rad, glasačka mesta; pristupačne informacije koje se tiču odluka koje imaju pravne posledice; i ličnu pomoć. Pravo na podršku u ostvarivanju poslovne sposobnosti ne bi smelo da bude ograničeno tvrdnjom o nesrazmernom ili nepotrebnom opterećenju. Država ima apsolutnu obavezu da obezbedi pristup podršci u ostvarivanju poslovne sposobnosti.

Član 6: Žene sa invaliditetom

31. Član 15 Konvencije o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena propisuje da žene imaju poslovnu sposobnost ravnopravno sa muškarcima, utvrđujući u vezi sa tim da je priznavanje poslovne sposobnosti od integralne važnosti za jednako priznavanje pred zakonom: *Države ugovornice priznaju ženama jednaku pravnu sposobnost u građanskim stvarima kao i muškarcima i daju im jednake mogućnosti da se njome koriste. One posebno daju ženama jednaka prava na zaključenje ugovora i upravljanje imovinom i tretiraju ih ravnopravno u svim fazama postupka pred sudom* (stav 2). Ova odredba odnosi se na sve žene, uključujući žene sa invaliditetom. Konvencija o pravima osoba sa invaliditetom prepoznaje da žene sa invaliditetom mogu biti podložne višestrukim i ukrštenim oblicima diskriminacije, na osnovu pola i invaliditeta. Na primer, žene sa invaliditetom podložne su visokoj stopi

prinudne sterilizacije i često im se oduzima kontrola nad reproduktivnim zdravljem i odlučivanjem, na osnovu pretpostavke da nisu u stanju dati pristanak na seksualne odnose. Određeni pravosudni sistemi takođe imaju više stope nametanja zamenskog odlučivanja ženama nego muškarcima. Stoga je naročito važno ponovo potvrditi da ženama sa invaliditetom treba da bude priznata poslovna sposobnost ravnopravno sa drugima.

Član 7: Deca sa invaliditetom

32. Dok član 12 Konvencije štiti jednakost pred zakonom za sve osobe bez obzira na uzrast, član 7 Konvencije prepoznaje dečje sposobnosti za razvoj i zahteva: *u svim akcijama koje se tiču dece sa invaliditetom mora se prevashodno voditi računa o najboljim interesima deteta (stav 2), i da se njihovom mišljenju da odgovarajuća težina u skladu sa njihovim uzrastom i zrelošću (stav 3).* U cilju usaglašavanja sa članom 12, države ugovornice moraju ispitati svoje zakone kako bi obezbedile da se volja i sklonosti dece sa invaliditetom poštuju ravnopravno sa drugom decom.

Član 9: Pristupačnost

33. Prava propisana članom 12 su u tesnoj vezi sa obavezama države u vezi sa pristupačnošću (član 9), zbog toga što je pravo na jednako priznavanje pred zakonom neophodno kako bi se omogućilo osobama sa invaliditetom da žive samostalno i u potpunosti učestvuju u svim aspektima života. Član 9 zahteva identifikaciju i uklanjanje prepreka ka ustanovama i servisima koji su otvoreni ili stoje na raspolaganju javnosti.

Nedostatak pristupačnosti informacija i komunikacija, i nepristupačnost usluga mogu predstavljati prepreke u ostvarivanju poslovne sposobnosti za neke osobe sa invaliditetom u praksi. Stoga države ugovornice moraju učiniti sve procedure za ostvarivanje poslovne sposobnosti i sve informacije i komunikacije koje se na to odnose potpuno pristupačnima. Države ugovornice moraju preispitati svoje zakone i prakse kako bi obezbedile da se pravo na poslovnu sposobnost i pristupačnost ostvaruju.

Član 13: Pristup pravdi

34. Države ugovornice su u obavezi da obezbede osobama sa invaliditetom pristup pravdi ravnopravno sa drugima. Priznanje prava na poslovnu sposobnost je od suštinskog značaja za pristup pravdi na mnogo načina. Da bi mogle zahtevati primenu svojih prava i obaveza ravnopravno sa drugima, osobe sa invaliditetom moraju biti priznate kao osobe pred zakonom, sa jednakim položajem pred sudovima i tribunalima. Države ugovornice moraju, takođe, obezbediti osobama sa invaliditetom pristup pravnom zastupanju ravnopravno sa drugima. Ovo je prepoznato kao problem u mnogim pravosudnim sistemima i mora se promeniti – što uključuje i osiguravanje da osobe koje dožive ometanje svog prava na poslovnu sposobnost imaju priliku da to ometanje ospore (samostalno, ili preko pravnog zastupnika), te da svoja prava brane na sudu. Osobe sa invaliditetom često su

isključene iz ključnih uloga u pravosuđu, kao što su uloge advokata, sudija, svedoka ili članova porote.

35. Pripadnici policije, socijalni radnici i ostali zaposleni u službama koje stupaju u kontakt sa građanima moraju biti obučeni da osobe sa invaliditetom prepoznaju kao potpune osobe pred zakonom i da daju jednaku težinu njihovim žalbama i izjavama kakvu bi dali i osobama bez invaliditeta. Ovo iziskuje obuku i podizanje svesti u ovim važnim zanimanjima. Osobama sa invaliditetom takođe se mora odobriti poslovna sposobnost da svedoče, ravnopravno sa drugima. Član 12 Konvencije garantuje podršku u ostvarivanju poslovne sposobnosti, uključujući sposobnost svedočenja u sudskim, administrativnim i drugim pravnim postupcima. Ovakva podrška može poprimiti različite oblike, uključujući priznavanje različitih načina komunikacije, dozvoljavanje video svedočenja u određenim situacijama, proceduralna prilagođavanja, obezbeđivanje profesionalnog tumačenja znakovnog jezika i druge metode pomaganja. Zaposleni u sudstvu takođe moraju biti obučeni i svesni svoje obaveze poštovanja poslovne sposobnosti osoba sa invaliditetom, uključujući pravnu sposobnost i pravno delovanje.

Članovi 14 i 25: Sloboda, bezbednost i saglasnost

36. Poštovanje prava na poslovnu sposobnost osoba sa invaliditetom ravnopravno sa drugima uključuje poštovanje prava osoba sa invaliditetom na slobodu i bezbednost. Uskraćivanje poslovne sposobnosti osobama sa invaliditetom i njihovo zadržavanje u institucijama protivno njihovoj volji, bilo bez njihove saglasnosti ili uz saglasnost zamenskog donosioca odluka, predstavlja stalni problem. Ova praksa predstavlja proizvoljno oduzimanje slobode i u suprotnosti je sa članovima 12 i 14 Konvencije. Države ugovornice moraju se suzdržati od takvih praksi i moraju uspostaviti mehanizam za preispitivanje slučajeva u kojima su osobe sa invaliditetom smeštene u rezidencijalnu ustanovu bez svoje izričite saglasnosti.

37. Pravo na uživanje najvišeg mogućeg zdravstvenog standarda (član 25) uključuje pravo na zdravstvenu negu utemeljenu na slobodnoj i informisanoj saglasnosti. Države ugovornice imaju obavezu da zahtevaju od svih zdravstvenih i medicinskih radnika (uključujući i psihijatrijske radnike) da pribave slobodnu i informisanu saglasnost osoba sa invaliditetom pre bilo kakvog lečenja. Zajedno sa pravom na poslovnu sposobnost ravnopravno sa drugima, države ugovornice imaju obavezu da ne dozvole zamenskim donosiocima odluka da daju saglasnost u ime osoba sa invaliditetom. Celokupno zdravstveno i medicinsko osoblje treba da obezbedi odgovarajuće konsultacije u kojima direktno učestvuje osoba sa invaliditetom. Oni takođe treba da obezbede, prema svojim najboljim sposobnostima, da pomagači ili osobe za podršku ne odlučuju umesto ili vrše neprimeren uticaj na odluke osoba sa invaliditetom.

Članovi 15, 16 i 17: Poštovanje ličnog integriteta i sloboda od mučenja, nasilja, eksploatacije i zloupotrebe

38. Kao što je bilo rečeno u nekoliko završnih napomena, prinudno lečenje od strane psihijatrijskih i ostalih zdravstvenih i medicinskih radnika predstavlja povredu prava na jednako priznavanje pred zakonom i kršenje prava na lični integritet (član 17), slobodu od mučenja (član 15) i slobodu od nasilja, eksploatacije i zloupotrebe (član 16). Ova praksa uskraćuje osobi poslovnu sposobnost da izabere medicinsko lečenje i stoga predstavlja povredu člana 12 Konvencije.

Države ugovornice moraju, umesto toga, poštovati poslovnu sposobnost osoba sa invaliditetom da donose odluke u svakom trenutku, uključujući i krizne situacije, obezbediti tačne i pristupačne informacije o opcijama usluga, dostupnost nemedicinskih pristupa i nezavisne podrške. Države ugovornice imaju obavezu da obezbede pristup podršci za odluke koje se odnose na psihijatrijsko i drugo medicinsko lečenje. Prinudno lečenje je naročito problem za ljude sa psihosocijalnim, intelektualnim i drugim kognitivnim smetnjama.

Države ugovornice moraju ukinuti politike i zakonske odredbe koje omogućavaju ili su odgovorne za prinudno lečenje, budući da se radi o stalnoj povredi koja se može naći u zakonima o mentalnom zdravlju širom sveta, uprkos empirijskoj dokazima koji ukazuju na neefikasnost i gledištima ljudi – korisnika sistema mentalnog zdravlja, koji su iskusili veliki bol i traumu kao rezultat prinudnog lečenja. Komitet preporučuje da države ugovornice obezbede da se odluke u vezi sa fizičkim ili mentalnim integritetom mogu doneti samo uz slobodnu i informisanu saglasnost osobe o kojoj je reč.

Član 18: Državljanstvo

39. Osobe sa invaliditetom imaju pravo na lično ime i registraciju rođenja, kao deo prava da svuda budu priznate kao osobe pred zakonom (član 18, stav 2). Države ugovornice moraju preduzeti neophodne mere kako bi obezbedile da deca sa invaliditetom budu registrovana nakon rođenja. Ovo pravo predviđeno je Konvencijom o pravima deteta (član 7); međutim, deca sa invaliditetom, u poređenju sa drugom decom, imaju nesrazmerno velike izgleda da ne budu registrovana. Osim što ih lišava državljanstva, ova praksa im takođe često onemogućava pristup zdravstvenoj nezi i obrazovanju, i čak može voditi njihovoj smrti. Budući da nema zvanične evidencije o njihovom postojanju, mogu se lišiti života bez straha od pravnih posledica.

Član 19: Samostalan život i uključivanje u zajednicu

40. Da bi u potpunosti ostvarila prava propisana članom 12, neophodno je da osobe sa invaliditetom imaju prilike da razvijaju i izražavaju svoju volju i sklonosti, kako bi ostvarile svoju poslovnu sposobnost ravnopravno sa drugima. Ovo znači da osobe sa invaliditetom moraju imati mogućnost da žive samostalno u zajednici i da prave izbore i imaju kontrolu nad svojim svakodnevnim životima, ravnopravno sa drugima, kako je propisano članom 19.

41. Tumačenje člana 12, stav 3 u svetlu prava na život u zajednici (član 19), znači da podršku u ostvarivanju poslovne sposobnosti treba pružiti koristeći pristup koji se zasniva na zajednici. Države ugovornice moraju prepoznati da su zajednice preimućstvo i partneri u procesu učenja o tome koje vrste podrške su potrebne za ostvarivanje poslovne sposobnosti, uključujući i podizanje svesti o različitim oblicima podrške. Države ugovornice moraju prepoznati društvene mreže i podršku koja se prirodno javlja u zajednici (uključujući prijatelje, porodicu i školu) osoba sa invaliditetom kao ključne za odlučivanje uz podršku. Ovo je u skladu sa sa naglaskom Konvencije na punom uključivanju i učestvovanju osoba sa invaliditetom u zajednici.

42. Segregacija osoba sa invaliditetom u institucijama i dalje je prožimajući i podmukao problem koji krši veliki broj prava zajemčenih Konvencijom. Problem se pogoršava široko rasprostranjenom praksom uskraćivanja poslovne sposobnosti osobama sa invaliditetom, čime se omogućava da drugi daju saglasnost na njihovo smeštanje u institucije. Direktorima institucija se, takođe, obično poverava odlučivanje o ostvarivanju poslovne sposobnosti osoba koje u njima borave. Time se sva moć i kontrola nad osobom stavlja u ruke institucija. U cilju usaglašavanja sa Konvencijom i poštovanja ljudskih prava osoba sa invaliditetom, mora se sprovesti deinstitutionalizacija i vraćanje poslovne sposobnosti svim osobama sa invaliditetom, koje moraju biti u mogućnosti da izaberu gde i sa kim će živeti (član 19). Izbor osobe gde i sa kim će živeti ne sme uticati na njegovo ili njeno pravo na pristup podršci za ostvarivanje njegove ili njene poslovne sposobnosti.

Član 22: Privatnost

43. Režimi zamenskog odlučivanja, osim što su nesaglasni sa članom 12 Konvencije, takođe potencijalno krše i pravo na privatnost osoba sa invaliditetom, budući da zamenski donosioci odluka obično stiču pristup širokom spektru ličnih i drugih informacija o osobi u pitanju. Prilikom uspostavljanja sistema odlučivanja uz podršku, države ugovornice moraju obezbediti da oni koji pružaju podršku u ostvarivanju poslovne sposobnosti u potpunosti poštuju pravo na privatnost osoba sa invaliditetom.

Član 29: Učešće u političkom životu

44. Uskraćivanje ili ograničavanje poslovne sposobnosti koristilo se za uskraćivanje učešća u političkom životu, naročito prava glasa, određenim ljudima sa invaliditetom. Kako bi se u potpunosti ostvarilo jednako priznanje poslovne sposobnosti u svim aspektima života, važno je priznati poslovnu sposobnost ljudima sa invaliditetom u javnom i političkom životu (član 29). To znači da sposobnost osobe da donosi odluke ne može biti opravdanje za bilo kakvo isključenje osoba sa invaliditetom iz korišćenja njihovih političkih prava, uključujući pravo glasa, pravo kandidovanja na izborima i pravo da se bude član porote.

45. Države ugovornice su obavezne da zaštite i unapređuju pravo osoba sa invaliditetom na pristup podršci po svom izboru za tajno glasanje, i da učestvuju na

svim izborima i referendumima bez diskriminacije. Komitet dalje preporučuje da države ugovornice garantuju osobama sa invaliditetom pravo da se kandiduju na izborima, da delotvorno vrše dužnosti i da obavljaju sve javne funkcije na svim nivoima vlasti, sa razumnim prilagođavanjem i podrškom, gde se ona želi, u ostvarivanju svoje poslovne sposobnosti.

V Sprovođenje na nacionalnom nivou

46. U svetlu normativnog sadržaja i gorepomenutih obaveza, države ugovornice treba da preuzmu sledeće korake da obezbede potpuno sprovođenje člana 12 Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom:

(a) Priznaju osobe sa invaliditetom kao osobe pred zakonom, koje imaju pravni subjektivitet (legal personality) i poslovnu sposobnost u svim aspektima života, ravnopravno sa drugima. To zahteva ukidanje režima zamenskog odlučivanja i mehanizama kojima se uskraćuje poslovna sposobnost, koji prema svojoj svrsi ili dejstvu diskriminišu osobe sa invaliditetom. Preporučuje se da države ugovornice zakonom zaštite pravo svih na poslovnu sposobnost na ravnopravnoj osnovi.

(b) Uspostave, priznaju i obezbede osobama sa invaliditetom pristup širokom spektru podrške u ostvarivanju njihove poslovne sposobnosti. Mere zaštite za ove podrške moraju se zasnivati na poštovanju prava, volje i sklonosti osoba sa invaliditetom. Podrške treba da zadovolje kriterijume navedene u stavu 25, o obavezama država ugovornica da se pridržavaju člana 12, stav 3 Konvencije;

(c) Blisko se savetuju sa osobama sa invaliditetom, uključujući i decu sa invaliditetom, i aktivno ih uključe, kroz njihove reprezentativne organizacije, u razvoj i sprovođenje zakonodavstva, politika i ostalih procesa odlučivanja koji jačaju primenu člana 12.

47. Komitet ohrabruje države ugovornice da preuzmu, ili predvide sredstva za istraživanje i razvoj najboljih praksi u pogledu prava na jednako priznavanje poslovne sposobnosti osoba sa invaliditetom i podrške u ostvarivanju poslovne sposobnosti.

48. Države ugovornice se ohrabruju da razvijaju efikasne mehanizme za borbu protiv formalnog i neformalnog zamenskog odlučivanja. U tu svrhu Komitet poziva države ugovornice da obezbede osobama sa invaliditetom priliku da donose suštinske odluke o svojim životima i da razvijaju svoju ličnost, i tako podrže ostvarivanje njihove poslovne sposobnosti. To uključuje, ali se ne svodi na: prilike za izgradnju društvenih mreža; prilike za rad i zarađivanje za život ravnopravno sa drugima; više izbora mesta stanovanja u zajednici; i uključivanje u obrazovanje na svim nivoima.